

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ У СФЕРІ КОСМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

RESPONSIBILITY FOR VIOLATIONS IN THE FIELD OF SPACE ACTIVITY IN UKRAINE

Москаленко С.І., д.ю.н., доцент,
доцент кафедри права та правового регулювання авіаційної діяльності

Льотна академія
Національного авіаційного університету

Зеленський С.М., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри права та правового регулювання авіаційної діяльності

Льотна академія
Національного авіаційного університету

Статтю присвячено аналізу особливостей відповідальності за порушення в галузі космічної діяльності. Основним нормативним актом, який регулює розвиток та забезпечення космічної діяльності в Україні, є Закон України «Про космічну діяльність». Саме цей нормативно-правовий акт установлює основні засади правового регулювання космічної діяльності, статус космічних об'єктів. Зазначено, що будь-яка європейська держава може поширити дію своїх національних законів і норм на європейське обладнання та персонал у космосі. Основним нормативним актом, що визначає підстави відповідальності за порушення в космічній сфері, на глобальному (міжнародному) рівні є Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами. Відповідно до статті 1 Конвенції, термін «шкода» означає «позбавлення життя, тілесне пошкодження або інше пошкодження здоров'я; або знищення або пошкодження майна держав, або фізичних або юридичних осіб, або майна міжнародних міжурядових організацій». Згідно зі статтею 2 Конвенції, держава, яка запускає об'єкт, несе абсолютну відповідальність за виплату компенсації за шкоду, завдану його космічним об'єктом на поверхні землі або повітряному судну в польоті. Статтею 3 Конвенції визначено: «Якщо в будь-якому місці, окрім поверхні Землі, космічному об'єкту однієї держави, що його запускає, або особам чи майну на борту такого космічного об'єкта завдано шкоди космічним об'єктом іншої держави, що його запускає, то остання несе відповідальність тільки в тому разі, коли шкоди завдано з її вини або з вини осіб, за яких вона відповідає».

Зазначено, що космічне право також містить положення про екстрадицію на Землю, якщо одна країна захоче притягнути до відповідальності громадянина іншої країни за провину в космосі. Із розвитком космічного туризму може виникати необхідність у судовому переслідуванні за злочини в космосі, однак самі закони поки не перевірено на практиці. В окремих випадках суб'єкти господарювання будуть нести цивільну відповідальність у порядку, передбаченому цивільно-процесуальним кодексом. Зазначені норми стосуються й відшкодування матеріальної шкоди. Проаналізовано види відповідальності на національному та глобальному рівні. Вивчено міжнародні акти в галузі космічної діяльності. Відповідальність за порушення в галузі космічної діяльності може на виникати на національному та глобальному рівнях. На національному вона поділяється на кримінальну, адміністративну, цивільну, дисциплінарну; на глобальному – на політичну та матеріальну. Потребує вдосконалення національне законодавство в космічній галузі, зокрема необхідним є виокремлення в Кодексі України про адміністративні правопорушення складів правопорушень, що стосуються саме космічної діяльності.

Ключові слова: космос, космічна діяльність, відповідальність, відповідальність за порушення в космічній галузі, об'єкти космічної діяльності.

The article is devoted to the analysis of the peculiarities of liability and violations in the field of space activities. The main normative act that regulates the development and provision of space activities in Ukraine is the Law of Ukraine "On Space Activities". It is this legal act that establishes the basic principles of legal regulation of space activities, the status of space objects. Types of responsibility at the national and global level are analyzed. International acts in the field of space activities have been studied.

Any European state can extend its national laws and regulations to European equipment and personnel in space. Space law also contains provisions on extradition to Earth if one country wants to prosecute a citizen of another country for an offense in space. Thus, with the development of space tourism, there may be a need to prosecute for crimes in space, but the laws themselves have not yet been tested in practice. In some cases, businesses will be held civilly liable in accordance with the Code of Civil Procedure. These rules also apply to compensation for material damage.

The main normative act that determines the grounds for liability for violations in space, at the global (international) level is the Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects [3]. According to Article 1 of the Convention, the term "harm" means loss of life, bodily injury or other damage to health; or the destruction or damage of property of States, or of natural or legal persons, or of property of international intergovernmental organizations. According to Article 2 of the Convention, the launching State is absolutely liable to pay compensation for damage caused by its space object on the surface of the earth or an aircraft in flight.

Article 3 of the Convention provides that if, in any place other than the surface of the Earth, a space object of one launching State or persons or property on board such a space object is damaged by a space object of another launching State, the latter shall be liable only in the event that the damage is caused through her fault or through the fault of the persons for whom she is responsible. Liability for violations in the field of space activities can be assumed at the national and global levels. At the national level it is divided into criminal, administrative, civil, disciplinary; at the global level – is divided into political and material. The national legislation in the field of space needs to be improved, namely, it is necessary to separate the components of offenses related to space activities in the Code of Administrative Offenses.

Key words: space, space activity, responsibility, responsibility for disturbances in the space industry, objects of space activity.

Постановка проблеми. Сьогодні космічна галузь є недослідженою. Потребує правового регулювання вивчення підстав відповідальності в галузі космічної діяльності. Для цього необхідним є дослідження нормативних актів на національному та міжнародному рівні.

Серед науковців, які досліджують проблеми питання правового регулювання космічної діяльності, слід назвати Л.І. Калініченка, О.Л. Гуртовенка та інших.

Метою статті є виявлення особливостей відповідальності в галузі космічної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Космічна діяльність має сьогодні вагоме значення. Зазначена діяльність є сьо-

годні ще не достатньо дослідженою. Одним із питань, що потребують поглибленого вивчення, є підстави відповідальності в галузі космічної діяльності.

Як зазначає Л.І. Калініченко, підстави юридичної відповідальності є сукупністю обставин (умов), за наявності яких юридична відповідальність стає можливою [1, с. 42].

Розвиток космічної діяльності пов'язаний із розвитком науково-технічного прогресу та розвитком зовнішньоекономічної діяльності.

Основним нормативним актом, який регулює в Україні розвиток та забезпечення космічної діяльності, є Закон України «Про космічну діяльність» [2]. Саме цей нормативно-

правовий акт установлює основні засади правового регулювання космічної діяльності, статус космічних об'єктів.

Згідно зі статтею 1 Закону України «Про космічну діяльність», космічна діяльність – наукові космічні дослідження, використання космічного простору, розроблення, виробництво, ремонт та технічне обслуговування, випробування, експлуатація, управління об'єктами космічної діяльності (зокрема їх агрегатами та складниками), забезпечення запуску, запуск та повернення космічних апаратів, їх складників із космічного простору на землю.

Підставою відповідальності є вчинення правопорушення у сфері космічної діяльності. Пропонуємо дослідити види відповідальності в космічній сфері. Необхідно зазначити, що відповідальність космічної діяльності може застосовуватись на національному та глобальному (міжнародному) рівні.

Основним нормативним актом, що визначає підстави відповідальності за порушення в космічній сфері, на глобальному (міжнародному) рівні є Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами [3]. Відповідно до статті 1 Конвенції, термін «шкода» означає позбавлення життя, тілесне пошкодження або інше пошкодження здоров'я; або знищення або пошкодження майна держав, або фізичних або юридичних осіб, або майна міжнародних міжурядових організацій.

Згідно зі статтею 2 Конвенції, держава, що запускає об'єкт, несе абсолютну відповідальність за виплату компенсації за шкоду, завдану його космічним об'єктом на поверхні землі або повітряному судну в польоті.

Статтею 3 Конвенції визначено: «Якщо в будь-якому місці, окрім поверхні Землі, космічному об'єкту однієї держави, що його запускає, або особам чи майну на борту такого космічного об'єкта завдано шкоди космічним об'єктом іншої держави, що його запускає, то остання несе відповідальність тільки в тому разі, коли шкоди завдано з її вини або з вини осіб, за яких вона відповідає».

Якщо в будь-якому місці, окрім поверхні Землі, космічному об'єкту однієї держави, що його запускає, або особам або майну на борту такого об'єкта завдано шкоди космічним об'єктом іншої держави, що його запускає, і тим самим завдається шкода третій державі або її фізичним або юридичним особам, то дві перші держави несуть солідарну відповідальність перед цією третьою державою в таких межах:

а) якщо шкоди завдано третій державі на поверхні Землі або повітряному судну в польоті, то їх відповідальність перед третьою державою є абсолютною;

б) якщо шкоди завдано космічному об'єкту третьої держави або особам або майну на борту такого космічного об'єкта в будь-якому місці, крім поверхні Землі, то їх відповідальність перед третьою державою визначається на основі вини будь-якої з перших двох держав або на основі вини осіб, за яких відповідає будь-яка з цих двох держав.

У всіх випадках солідарної відповідальності, згаданих у пункті 1 цієї статті, тягар компенсації за шкоду розподіляється між двома першими державами відповідно до ступеня їх вини; якщо ступінь вини кожної з цих держав установити не є можливим, то тягар компенсації за шкоду розподіляється між ними порівну. Такий розподіл не стосується права третьої держави вимагати всієї компенсації за шкоду на основі цієї Конвенції від будь-якої з держав, що запускає, або всіх таких держав, що несуть солідарну відповідальність.

Відповідно до статті 8 Конвенції, держава, якій завдано шкоди або юридичним чи фізичним особам якої було завдано шкоди, може подати державі, що запускає об'єкт, претензії про компенсацію за таку шкоду. Якщо держава громадянства потерпілої сторони не подала претензії, то інша держава може подати державі, що запускає об'єкт, претензію стосовно шкоди, завданої на її території будь-якій фізичній або юридичній особі.

Якщо ні держава громадянства потерпілої сторони, ні держава, на території якої було завдано шкоди, не подали претензію або не повідомили про свій намір подати претензію, то інша держава може подати державі, що запускає об'єкт, претензію стосовно шкоди, завданої особам, що постійно проживають на її території.

Правова відповідальність держав за міжнародні протиправні діяння – найстаріший інститут міжнародного права. Ця тема є однією з найважливіших у міжнародному праві, оскільки від якості вирішення пов'язаних із нею проблем безпосередньо залежить ефективність функціонування всієї системи міжнародного права, зміцнення міжнародного миру та правопорядку.

Таким чином, у міжнародному праві відповідальність за порушення в космічній сфері поділяється на політичну та матеріальну.

Пропонуємо дослідити особливості відповідальності в космічній галузі на національному рівні.

Відповідно до статті 4 Закону України «Про космічну діяльність», основними засадами космічної діяльності в Україні є:

- державна підтримка комерціалізації космічної діяльності та залучення інвестицій у космічну галузь України;

- відкриття космосу для громадян та юридичних осіб та можливість вільно досліджувати та використовувати космос, включаючи використання космічного простору та ресурсів, що містяться в ньому, з обмеженнями лише тоді, коли це необхідно для забезпечення дотримання інтересів національної безпеки держави України, а також дозволу та нагляду за неурядовими космічними заходами, щоб переконатися, що такі дії здійснюються відповідно до міжнародних зобов'язань України в космосі;

- еволюційність розвитку і послідовність реформування державної політики в галузі дослідження та використання космічного простору;

- ефективне використання науково-технічного потенціалу України, можливостей, які надає космічна діяльність, в інтересах національної економіки, науки, безпеки держави і в комерційних цілях;

- сприяння міжнародному співробітництву, збереження та розвиток наявних міжнародних зв'язків у космічній галузі з урахуванням національних інтересів [2].

Крім того, відповідно до статті 7 Закону, космічна діяльність в Україні здійснюється на основі Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України, яка розробляється на п'ять років і затверджується Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України.

Формування Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України здійснює центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування й реалізує державну політику у сфері космічної діяльності разом із відповідними центральними органами виконавчої влади та Національною академією наук України, виходячи з мети та основних засад космічної діяльності в Україні.

Аналіз чинного законодавства дав змогу підсумувати, що адміністративну відповідальність за порушення у сфері космічної діяльності передбачено статтею 164 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) [4]. Так, частиною 1 статті 164 КУпАП, передбачено, що Провадження господарської діяльності без державної реєстрації як суб'єкта господарювання або без подання повідомлення про початок здійснення господарської діяльності, якщо обов'язковість подання такого повідомлення передбачена законом, або без отримання ліцензії на провадження виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню відповідно до закону, або у період зупинення дії ліцензії, якщо законодавством не передбачені умови провадження ліцензійної діяльності в період зупинення дії ліцензії, або без одержання документа дозвільного характеру,

якщо його одержання передбачене законом (крім випадків застосування принципу мовчазної згоди), тягне за собою накладення штрафу від однієї до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян із конфіскацією виготовленої продукції, знарядь виробництва, сировини й грошей, одержаних внаслідок вчинення цього адміністративного правопорушення, чи без такої.

Зазначене зумовлює виникнення адміністративної відповідальності в космічній сфері.

Пропонуємо більш детально розглянути вказані поняття.

Так, правопорушення можуть виникнути в процесі будівництва космодромів, господарської діяльності в космічній сфері, здійснення зазначеної діяльності без отримання ліцензії. Такі правопорушення можуть виникати в процесі виконання польотів в авіаційній та космічній діяльності.

Варто зазначити, що Україна як суб'єкт міжнародного космічного права здійснює свою космічну діяльність на засадах рівноправності з іншими державами з урахуванням своїх національних інтересів.

Необхідно зазначити, що чинним законодавством визначено, що об'єкти космічної діяльності, що виробляються в Україні й призначені для експлуатації на її території, підлягають обов'язковій сертифікації на відповідність вимогам експлуатаційної придатності, встановленим нормативно-правовими актами, з оформленням сертифіката відповідності. Вироблені за міжнародним замовленням в Україні об'єкти космічної діяльності, зокрема їх агрегати та складники, підлягають сертифікації на відповідність вимогам експлуатаційної придатності за бажанням суб'єктів космічної діяльності України приватної форми власності. Порядок сертифікації космічної техніки в Україні визначається Системою сертифікації космічної техніки України, яка діє в межах Державної системи сертифікації (УкрСЕПРО). Аналіз чинного законодавства дає змогу зробити висновок, що заходи адміністративної відповідальності можуть бути застосовані в процесі будівництва космічних об'єктів, приладів для космічної діяльності, обслуговування космічної діяльності тощо.

Порядок випробування та сертифікації імпортованого об'єкта космічної діяльності або об'єкта космічної діяльності, що експортується з України, а також оформлення відповідних сертифікаційних документів устанавлюється Правилами сертифікації космічної техніки в Україні, які затверджує Кабінет Міністрів України [2].

Аналіз нормативно-правових актів дає можливість стверджувати про необхідність дослідження кримінальної відповідальності в космічній сфері. Зазначені правопорушення сьогодні майже не досліджені. Тому пропонуємо здійснити аналіз сутності кримінальних правопорушень у космічній галузі.

Юридичні домовленості, узгоджені п'ятьма державами, що володіють космічною станцією (США, Росією, Європою, Японією і Канадою), передбачають, що люди і майно в космосі є частиною національного законодавства.

Отже, якщо громадянин Канади вчинить «космічний злочин», то його судитимуть за канадським законодавством, а громадянина Росії – за російським. При цьому Європу вважають єдиною державою в межах космічного права. Варто зазначити, що донедавна злочини в космосі вчинялися тільки в межах людської уяви. Але у 2018 р. в зовнішній обшивці космічного корабля «Союз МС-9» на Міжнародній космічній станції (далі – МКС) було виявлено діру, через яку з МКС витікало повітря. Це спричинило висловлювання керівників космічних установ і правоохоронних органів, згідно з якими не виключалася можливість того, що цю діру могло бути злочинним чином пророблено під час перебування зазначеного корабля на МКС [5]. Саме ці події, як визначає О.Л. Гуртовенко, зробили більш актуальною тему дії кримінального права в космосі, зокрема на МКС [5, с. 331].

Необхідно зазначити, що будь-яка європейська держава може поширити дію своїх національних законів і норм на європейське обладнання та персонал у космосі. Варто зазначити, що космічне право також містить положення про екстрадицію на Землю, якщо одна країна захоче притягнути до відповідальності громадянина іншої країни за провину в космосі [6]. Так, із розвитком космічного туризму може виникати необхідність у судовому переслідуванні за злочини в космосі, однак самі закони поки не застосували на практиці.

В окремих випадках суб'єкти господарювання будуть нести цивільну відповідальність у порядку, передбаченому цивільно-процесуальним кодексом. Зазначені норми стосуються й відшкодування матеріальної шкоди.

Висновки. Основним нормативним актом, який регулює розвиток та забезпечення космічної діяльності в Україні, є Закон України «Про космічну діяльність». Відповідальність за порушення в галузі космічної діяльності може виникати на національному та глобальному рівнях. На національному вона поділяється на кримінальну, адміністративну, цивільну, дисциплінарну; на глобальному – на політичну та матеріальну. Потребує вдосконалення національне законодавство в космічній галузі, зокрема необхідне вивокремлення в КУпАП складів правопорушень, що стосуються саме космічної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Каленіченко Л.І. Підходи щодо розуміння необхідних підстав юридичної відповідальності. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Вип. 22, 2016. С. 39–42.
2. Про космічну діяльність: Закон України від 15.11.1996 р. № 502/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1997, № 1, ст. 2.
3. Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами від 29.03.1972 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_126/card2#Card (дата звернення: 01.01.2021 р.).
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення Кодекс в Редакції від 01.01.2021 р. №377-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/> (дата звернення: 01.01.2021 р.).
5. Гуртовенко О.Л. Дія кримінального права на міжнародній космічній станції. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 6. С. 331–336.
6. НАСА розслідує перший злочин у космосі. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-49458155> (дата звернення 02.01.2021 р.).